

Les diferències en l'espai social: la conca d'Òdena (i 2)

Raül Martínez Ibars

SOCIÒLEG

A partir del territori que comprèn la conca d'Òdena s'intenten definir les diferències existents entre col·lectius que ocupen zones ben delimitades territorialment.

Segons els resultats de les anàlisis, (exposats a la primera part d'aquest article), Igualada apareix com el municipi que reuneix les condicions socials més favorables, amb tres punts negres força localitzats (dos barris perifèrics i el nucli antic) que s'equiparaven a la situació més deteriorada dels municipis que l'envolten, on fonamentalment s'havien establert els immigrants.

En aquesta segona part, s'exposen els resultats més destacables obtinguts a partir de l'anàlisi de recursos, les entrevistes a professionals i l'enquesta feta a la població major de 15 anys, amb la intenció de confirmar o no aquesta primera distribució territorial de les situacions de necessitat que es van posar en relleu amb l'anàlisi dels indicadors socio-demogràfics.

Podem afirmar que les diferències en l'espai social, observades en l'anàlisi més demogràfica, es mantenen en termes generals per a gairebé tots els col·lectius tractats, i apareix un fort lligam entre l'origen de la població i el territori, ja que les problemàtiques socials apareixen de manera molt més accentuada en aquells barris on es va assentar la població immigrada durant les dècades dels anys 60 i 70.

Alta concentració dels recursos a Igualada

En el conjunt format pels quatre municipis de la conca d'Òdena, Igualada aglutina la major part dels recursos existents, no tan sols els referits o en relació amb els serveis socials, sinó també els de tipus escolar, cultural, d'oci, etc.

Dels 35 recursos socials estudiats a tota la subcomarca, 25 s'ubiquen a Igualada, la major part dels quals actuen en l'àmbit comarcal. Contràriament, predomina l'àmbit d'actuació municipal en els recursos existents a Santa Margarida de Montbui, Vilanova del Camí i Òdena.

També en l'àmbit escolar es dona aquesta situació. De les 22 escoles d'EGB existents a la conca d'Òdena 15 se situen a Igualada, 11 de les quals són de caràcter privat, i no existeix cap escola

privada als altres municipis. Respecte a l'ensenyament mitjà, fins l'any 1989 tota l'oferta, tant de FP com de BUP, es concentrava al cap de la comarca. D'altra banda, Igualada és l'únic municipi on el nombre de places escolars supera àmpliament la seva població de 6 a 14 anys.

Tant en l'àmbit cultural (Ateneu, Conservatori, sales d'exposició, etc.) com en el de l'oci (cinemes, pubs, etc.), Igualada concentra la majoria dels recursos, de forma que alguns professionals defineixen els altres municipis (sobretot les barriades de creació recent) com a ciutats dormitoris.

Infància i adolescència: reflex dels adults

El panorama que presenta aquest col·lectiu és un reflex força fidedigne de la situació en la qual es troben els seus pares. Així, les zones més problemàtiques coincideixen amb les que es defineixen en el món adult.

Per començar, en l'àmbit escolar destaca una diferència força accentuada entre les característiques dels alumnes de les escoles públiques i els de les privades. Ja s'ha comentat que aquestes darreres es concentren a Igualada, i els seus alumnes són caracteritzats, segons els mestres i directors entrevistats, com a nens de

classe mitjana, de procedència majoritàriament catalana, els pares dels quals tenen un nivell cultural mitjà o mitjà-alt. Contràriament, els directors de les escoles públiques es fan ressò d'una situació ben diferent. La majoria dels alumnes són fills de pares immigrants, amb un nivell econòmic i cultural mitjà-baix o baix. No s'ha d'oblidar que quasi totes aquestes escoles es troben en aquells barris on les situacions socials són més desfavorables. Només una escola privada caracteritza els seus alumnes de manera semblant a com ho fan les públiques: es tracta d'una escola ubicada al nucli antic d'Igualada, zona que presenta una forta degradació social. Contràriament, l'escola situada al que va ser l'antic poble de Santa Margarida de Montbui presenta un alumnat homogeni amb el de les escoles de caràcter privat.

Per als professionals entrevistats, no és tant la situació econòmica com l'ambient cultural el que determina de manera més decisiva (a banda de les capacitats personals) el rendiment escolar dels seus alumnes. Així, el desinterès de la família pel que es fa a l'escola és un dels factors que més influeix en el fracàs escolar, l'absentisme, etc. En general, aquestes problemàtiques es fan més patents a les escoles públiques que no pas a les privades.

L'ocupació del temps lliure és un dels problemes de la població infantil que afecta tota la conca d'Òdena. De tots els recursos de lleure existents només un feia activitats diàries, la resta actuava durant els caps de setmana. Es detecta un buit important per a cobrir l'oci dels infants a partir de les cinc de la tarda quan surten de l'escola. Aquesta manca afecta fonamentalment els nens dels barris extrems, del nu-

S. Margarida de Montbui

cli antic d'Igualada i dels municipis de Montbui i Vilanova, i és valorada com a greu pels diferents professionals, ja que consideren que fomenta la formació de col·les i les conductes antisocials dels nens que no tenen cap més opció que estar-se al carrer, puix que en molts casos els pares estan treballant.

Per atendre els infants i els adolescents en situació de risc, a part dels serveis socials d'atenció primària existents a cada municipi, a Igualada es compta amb la figura d'un educador de carrer i d'un centre obert situat al barri de Montserrat. També a Santa Margarida de Montbui funciona un centre obert i a Vilanova del Camí se n'estava tramitant la creació d'un altre. El delegat d'assistència al menor, que actua en l'àmbit comarcal, també s'ocupa d'aquesta població. La problemàtica d'aquest col·lectiu no sembla especialment greu, i es concentra en tot cas, en aquelles zones més desestructurades de la conca, a les quals ja s'ha fet referència. Els professionals

es troben amb una manca de recursos institucionals per a poder oferir a aquests infants i adolescents, que són predominantment de sexe masculí i solen pertànyer a famílies desestructurades o de baix nivell econòmic i cultural. Un denominador comú de tots els nens tractats per aquests professionals, sigui quina sigui la seva situació social o familiar, és l'existència d'un greu problema de fracàs escolar, que exigirà una intensa coordinació entre els diferents treballadors socials i l'escola.

La joventut: un col·lectiu oblidat

Continuant amb la tònica de la concentració espacial dels recursos, fins al curs 89/90 tota l'oferta de places escolars d'ensenyament mitjà a la conca d'Odena se situava a Igualada. A partir d'aquest curs comença a funcionar un IES a Vilanova del Camí.

Tot i que les diferències públic-privat continuen existint en l'àmbit de l'ensenyament mitjà en la

mateixa línia que l'observada en l'EGB, aquestes es matisen molt més.

Els contrastos s'accentuen en l'aspecte territorial si es considera el nivell d'estudis declarat pels joves en l'enquesta que es va fer a tota la població major de 15 anys. Igualada obté el percentatge més elevat (però amb poca diferència) de joves amb EGB incompleta i supera àmpliament la resta de municipis en la proporció de joves amb títol universitari. Contràriament, als altres municipis predominen els joves amb EGB completa, que en el cas de Montbui arriben al 68,4% de tota la població jove enqüestada.

Aquestes desigualtats podrien explicar les diferents condicions dels joves en uns altres aspectes relacionats amb la cultura i l'oci. Així, és a Igualada on més joves disposen de més llibres, és també on més joves llegeixen el diari i, juntament amb Odena, on més joves manifesten pertànyer a una associació. També la participació en actes culturals i recreatius és a Igualada superior a la que s'ob-

Igualada

serva, segons l'enquesta, als altres municipis.

Respecte als recursos, tant de tipus social, com cultural o de lleure adreçats a la població juvenil, el panorama és bastant pobre. Sembla aquest un col·lectiu oblidat per les institucions, tot i que al moment de fer l'estudi es detectava entre els professionals una inquietud creixent, que es materialitzava en alguns projectes concrets d'actuació sobre aquest sector de la població.

En relació amb el treball, el conjunt de professionals entrevistats coincideixen en la pràctica desaparició de l'atur entre els joves ("qui no treballa és perquè no vol"), tot i que la major part dels treballs als quals poden tenir accés són poc gratificants, mal pagats i, habitualment, s'emmarquen en l'economia submergida. Segons l'enquesta, només el 5,5% dels joves s'han declarat en atur.

L'activitat principal a què es dediquen els joves marca també una important diferència entre els

municipis de la conca d'Òdena. Igualada obté el percentatge més baix de joves que només treballen (45%) i el més alt dels que estudien (46%). A Montbui la situació és exactament la inversa: quasi un 60% dels joves només treballen i al voltant del 32% estudien. Òdena i Vilanova se situen en posicions intermèdies.

En conjunt, a l'entorn del 60% dels joves de 15 a 24 anys treballaven quan es va fer l'enquesta, ja sigui compaginant aquesta activitat amb els estudis o no. Entre els joves de 20 a 24 anys, el percentatge és de més del 80%. Aquestes dades manifesten una forta incorporació dels joves al món laboral, sobretot si es comparen amb les obtingudes en l'"Enquesta a la joventut de Catalunya, 1990" (G.E.S.). Segons aquest estudi, no arriba al 50% el total de joves de 15 a 25 anys que treballen, cosa que significa que la conca d'Òdena supera en 10 punts aquesta proporció.

Les condicions laborals són, en general, força desfavorables,

sobretot entre els més joves. En el conjunt de la població juvenil, el 72% dels que treballen ho fan de forma legal, dels quals només el 16% gaudeixen d'un contracte fix. Un 23% treballa de forma il·legal (sense contracte), percentatge que arriba quasi al 40% en el cas dels joves de 15 a 19 anys. En aquest cas, la situació sembla més desfavorable a Igualada que no pas a la resta de municipis.

Població adulta: condicions més desfavorables a Montbui

Respecte a la situació de la població adulta, torna a aparèixer una escala que situa Igualada en la posició més favorable (amb algunes matisacions) i Montbui en la més desfavorable.

Des del punt de vista econòmic i laboral, les dades de l'enquesta revelen una situació en la qual es troben importants diferències socials a Igualada: conviuen nuclis de població amb uns índexs de precarietat importants, amb uns altres d'econòmicament benestants. Obté un percentatge relativament alt d'aturats, com també de treball eventual, però, per altra banda, predominen les categories professionals qualificades, i treu, després d'Òdena, el percentatge més baix d'apreciacions subjectives de precarietat. En canvi, quant a la privació de determinats béns de consum (alimentació, habitatge, aparells de la llar, etc.) apareix en una situació desfavorable, semblant a la de Montbui.

Pel que fa a l'habitatge també presenta una situació contrastada, amb una zona molt deteriorada com és el nucli antic.

Respecte al nivell d'instrucció de la població adulta, és el més alt de tota la conca. És el municipi on més persones s'assabenten de les notícies per mitjà del diari o la ràdio i on hi ha el percentatge més alt de persones que utilitzen més d'un mitjà de comunicació per informar-se.

D'altra banda, la població adulta igualadina és la que amb més freqüència fa vacances, com tam-

bé la que més acostuma a participar en actes culturals i recreatius. També obté el percentatge més alt d'adults que pertanyen a algun tipus d'associació.

Contràriament, Montbui presenta un panorama més crític. Respecte a la cultura i participació ciutadana, obté l'índex més elevat d'analfabetisme i d'EGB incompleta entre la població adulta, situació que es correlaciona amb el baix percentatge d'adults que llegeixen el diari. Quasi el 70% d'aquesta població s'informa només per mitjà de la televisió. És el municipi que compta amb el nivell més baix de participació en actes culturals i recreatius i és, després de Vilanova, on menys persones han manifestat pertànyer a una associació.

Quant a la situació econòmica i laboral, Montbui apareix en pitjors condicions que els altres municipis. Treu els percentatges més baixos en relació amb la possessió de determinats béns per habitatge i un dels més alts d'adults que no han fet vacances els darrers dos anys. És, a més a més, on més famílies manifesten viure precàriament i on més membres per unitat familiar treballen, la qual cosa fa pensar en un nivell general de sous força baixos (la immensa majoria dels caps de família enquestats són treballadors no qualificats), cosa que pot obligar a tenir més d'una font d'ingressos per a poder sostenir l'economia familiar. Obté l'índex d'atur més elevat de tota la conca d'Òdena, com també el percentatge més alt de caps de família que treballen amb contracte eventual o sense.

Els altres dos municipis es poden situar entre aquests dos extrems, més proper el panorama de Vilanova del Camí al de Santa Margarida de Montbui i el d'Òdena al d'Igualada. A Òdena destaca una important problemàtica d'habitatge.

Un panorama més difús entre la població vella

Quant a la població vella, aquesta distribució territorial de la problemàtica social es difumina,

Vilanova del camí

temperant els contrastos. En aspectes com l'habitatge, la situació és més desfavorable a Òdena i a Igualada. També respecte als lligams i contactes socials, Santa Margarida de Montbui i Vilanova del Camí presenten un panorama més benigne, amb una forta concentració de la família al mateix municipi, mentre que la situació és més dispersa a Òdena i a Igualada.

En canvi, en termes econòmics, es torna a repetir la distri-

bució per territori ja habitual: condicions més favorables a Igualada i més desfavorables, sobretot, a Vilanova del Camí i també a Santa Margarida de Montbui.

Respecte als recursos, els de tipus residencial i d'àmbit comarcal es concentren a Igualada, amb l'existència a cada municipi, d'un casal d'avis.

Interrelació entre el territori i la problemàtica social

L'"Estudi sociològic de la conca d'Òdena" ha permès posar de manifest la forta interrelació entre el territori i la problemàtica social. S'ha pogut veure com es concentraven en zones molt concretes tot un ventall de situacions de manca que configuren un mapa social amb les seves demarcacions ben definides. I això es dona en un espai relativament reduït i amb una població que amb prou feines supera els 50.000 habitants.

De fet, Igualada, que és l'imant que atrau pel seu desenvolupament industrial l'allau migratori dels anys 60 i 70, és el municipi que menys pateix els desequilibris desencadenats per l'arribada massiva de treballadors d'uns altres indrets de l'Estat. Tot i que aquestes poblacions depenen del cap de comarca tant en l'aspecte de treball com d'oci, cultura i serveis en general, s'ubiquen fora dels seus límits territorials i, per tant, pertany als altres municipis de la conca batallar amb la problemàtica de tot tipus creada per aquesta situació.

Avui dia, 15 anys després dels fets que van produir aquests desequilibris, i malgrat els avenços que s'han fet per deduir-los, encara continuen existint forts contrastos entre un centre, pol d'atracció humana i de recursos, amb una població relativament benestant, i una perifèria que es desestructura i que aglutina la major part de les situacions de manca i de problemàtiques.

Teòricament es podrien establir diferents models de jerarquització social de l'espai segons la ubicació dels diferents collectius socials que conformen la comunitat.

Un primer model podria estar definit per la indiferenciació, és a dir, els diferents collectius s'imbriquen en l'espai homogeniament, sense que es puguin establir zones específiques on ubicar collectius que reuneixin una sèrie de característiques que els diferencien de la resta.

Un segon model seria aquell on l'espai es distribueix de manera homogenia i es delimiten uns nuclis concrets molt específics i diferenciats per comunitats, a la manera de guetos.

En un tercer model, es trobaria un centre urbà ocupat per una classe mitjana que aglutina els serveis, els recursos i el poder, i uns barris perifèrics on es concentra la població més desafavorida i sense recursos.

En un possible quart model, és el centre antic degradat el que concentra les poblacions més marginals o amb pocs recursos,

Òdena

mentre que les parts més noves serien ocupades pels collectius més integrats i benestants.

Finalment, i sense voler esgotar els possibles models d'assentament humà en l'espai, hi hauria un cinquè model que estaria configurat per aquelles poblacions que expulsen fora dels seus termes d'influència (siguin municipals, estatals o internacionals) aquelles poblacions més desafavorides i que, per tant, es desenten de la seva problemàtica tot i que aquestes poblacions depenen del territori al qual no pertanyen.

Com que es tracta de models teòrics, en la realitat aquestes formes de jerarquització de l'espai social queden encavalcades, però sí que es poden detectar predominis d'un model o un altre. Així, en el cas de la conca d'Òdena, i prenent Igualada com el nucli central i desencadenant del moviment migratori, s'observa un clar predomini del cinquè model, segons el qual les poblacions novingudes s'assenten fonamentalment fora del territori on té competències el municipi d'Igualada. També participa, però en menor mesura, dels models tercer i quart, amb dos barris perifèrics de nova creació i amb una important problemàtica social i un nucli antic força degradat i que aglutina una població marginal.

Aquest model és força semblant al que presenta la ciutat de Barcelona, amb una important població immigrada que s'ubica fora dels seus termes municipals (l'Hospita-

let, Santa Coloma de Gramenet, etc.), però també en barris perifèrics (Zona Franca, Nou Barris, etc.) i que compta, així mateix, amb un nucli antic amb greus problemes de precarietat.

S'ha vist com, en el cas de la conca d'Òdena, aquesta jerarquització de l'espai social no afavoreix precisament la integració dels diferents collectius i com se'n deriva tot un seguit de problemàtiques socials, que, quinze anys després d'acabada la massiva arribada d'immigrants, encara no estan ni de bont tros solucionats. Actualment, Catalunya rep un nou corrent migratori, format en aquest cas per persones vingudes fonamentalment dels països del Magreb i d'unes altres zones de l'anomenat Tercer Món. Si bé és cert que aquesta nova immigració no és quantitativament tan important com la que hi va haver en les dècades dels anys 60 i 70, sí que qualitativament presenta unes característiques que poden dificultar-ne la integració i provocar tota una sèrie de problemàtiques socials de difícil solució, si no es prenen ja des d'ara les mesures pertinents.

¿Com s'endinsa aquesta nova immigració en l'espai social existent? ¿Quins són els models predominants en els diferents nuclis on s'assenta aquesta població? Potser es pugui aprendre dels errors del passat i explorar noves formes d'inserció espacial i social.

R.M. □